

Béke a vallások közt.

Csel. XIX : 32. „Azért ki egyet, ki mást mond vala, mert eszeveszett sokaság vala.”

Az apostolok cselekedeteinek írója a felolvasott igékben kemény vádat intéz az efézusi lakósság ellen, mert a város piacán a lakósok nagy békétlenségben lévén, így szól hozzájuk: *eszeveszett sokaság* vagytok. Szükségesnek látom ezen vádat körülményesen megindokolni. Halljátok tehát: Az evangélium fergetegesén előre törtető áramlatával az efézusiakat környékezi. Pál apostol itt hirdeti Jézus tudományát. A város fekvésénél fogva az Ázsia és Európa közti kereskedelemnek központja s a pogány vallásnak főfészke volt, itt lévén Diána nevű istennő pogányos tiszteletére keleti művészettel, pazar fénnnyel épített ragyogó templom. Ezen templom formájára egy Demeter nevű arany és ezüst mives kápolnácskákat készített, melyeket jó drágán árusítva el a Diána templom hívei között, a pogány hitámitás és vallási hiszékenység kizsákmányolásával élelmes emberek módjára, magának szép jövedelmet biztosított. Az apostol látva a pogányságnak a vallási dolgokban való tudatlanságát, hirdetni kezdi a Krisztus evangéliumát, ennek fönnségét, melytől a lélek kitüzesedik s mely tűz miatt a fogalmak nem hidegek többé, hanem hódítók s az apostol két évi ily buzgó munkásságával megalapítja Efezusban az első keresztény gyülekezetet . . . Az új hit terjedésének a pogány vallásra gyakorolt ellenhatása meglátszott az arany és ezüst művészet iparán is. Az üzlet rosszul ment, a jövedelem csökkent, Istennek *lélekben és igazságban* imádása mellett nincs kelendősege a kápolnácskáknak. Azonnal átlátják, hogy evangélium terjedő vi-

lágosságában nem lehet haszonnal űzni a vallási tudatlanság rövására szabadalmazott mesterséget, s a lázadóbb természetűek, kik a lélek közjavát is csak a test eszközéül veszik, a jövedelem-csonkulás érzékeny sebeinek mutogatásával, a pogány istentisztelet veszélyeztetése címén a város lakóit lázítják fel a békét lehellő evangélium ellen, s az evangélium teljes szellemét hirdető apostol ellen teljes gyűlölség zivatarával a lelkekben kiáltják: „*nagy az efézusi Diána*“ ... A sokaság tehát az egész pogánysággal közös istentiszteleti ügyet magánérdek szolgájává teszi. Azt a csendes háborút, melyet az evangélium folytatott a legnagyobb csapás: a tudatlanság ellen, — egy zajos háború, nyelv-háború zivajába fullasztják. Azt a csodás, *káprázatos erőt*, mely lázba ejtette, megsédítette a hallgatók szívét Jeruzsálem piacán, az efézusi piac megnyomorítja s „*ki egyet, ki mást mond vala, mert eszeveszett sokaság vala*“ ...

Ime a békétlenség oka Efézusban. De hátha a mi napjainkban is volna társadalom, melyben a keresztény nagy hit, nagy szeretet, ideális gondolkozás, áldozatkészség helyett a bűn, a gyarlóság, az érdekléltség és szenvedély kavarg, — vajjon helyeslő ítéletet mondanátok-e? .. Hátha ma is volna békétlenség az érdekek miatt, hátha ma is volna civilizáció, mely nem vesztette még el soha a magánérdek mérgezett nyilait, hátha volna *sokaság*, kinek több a kenyér, mint az *igazság* győzelmes kardja, több a pénz, mint az eszme, több a kárhozat tüze, mint az evangélium öröm üzenete: mit gondoltok, vajjon egy evangéliumi író nem hasonlítaná-e e társadalmat az efézusiak *eszeveszett sokaságához*, melyben az igazság szavát túlharsogja a magánérdek vásári lár-mája: „*nagy az efézusi Diána!*“ Kétséggkivül, mert a keresztény társadalmakban hirdettetni szokott evangéliumnak át kell hatni a társadalmi élet összes nyilvánulásait; a világfejlődést intéző isteni szellemnek be kell tölteni a szívet, a hajlékot, a műhelyt és a piacot egyaránt, az íge javító munkájának meg kell látszani az élet minden mozzanatában, különben nem bizonyul igaznak az apostol szava: „*hogy az evangélium Istennek hatalma minden hívőknek üdvösségére*“. Vagy minő hatalom az, melyet senki se tisztel? Minő *istenfűnség* az a kereszténység, mellyel lelki rab-szolgaság jár? Minő keresztje az Krisztusnak, mely alatt megfe-

szítik a testvériséget? Minő megváltás az, melyben az ember nincs megszabadulva a legnagyobb rossztól? . . .

Aíjaj! . . . Efézusban a kereszténység a pogánysággal szállt szembe. A mi modern Efézusainkban *kereszténység áll szemben a kereszténységgel*. Az egyiké a múlt, a másiké a jövő, az egyik megakadályozza a jövő fejlődését, a másik a jövő szeretetével küzd a múlt ósdi hagyományai ellen; nehogy utánozzátok a pogány példát, tehát az evangélium békéltető szelleméről fogok szólni. Keresztény vallások közt békétlenség csak azért van, mert *nem tudják végrehajtani a krisztusi intelmeket*, a kereszténység csak szó, érzés és lelkesülés nélkül . . . Szóljunk azért erről hő-
vebben! . . .

*

A béke a munka programja, az egyenetlenség a henyélésnek, a meddő és szétmarcangoló küzdelemnek a programja. A béke az isteni jelenlét gyönyörűsége, melyben emberszív gyönyörködni tud, mint a vizek árja a fölējők ívelő szivárvány sugárzatában; a békétlenség a víz-özön, melynek feldagadoznak habjai a legmagasabb hegyekig, s megszűnik az élet szive dobogása . . . Nem is tudom, micsoda neme lehetne a jónak, melyet a békesség magába ne foglalna, vagy ne szülne? Gazdagság-e? . . . Ez csak békességnek gyümölcse, véres századok, mérhetetlen pusztítások csak romlást okoznak. Tudomány, ipar? . . . csak békében virágoznak, s hol a harci kiáltók harsogása zendül, ott rögtön rá lehet kezdeni Jeremiásnak összes siralmaira. *Igazság?* Ennek csak békességben van árfolyama, mint a zsoltáros király mondta: *az igazság és békesség megcsókolják egymást*. (Zsolt. 85/11). *Törvények?* . . . elhallgatnak a harcok zivataráiban . . . Nem szólok most vért ömlasztó háborúk iszonyú szenvedéseiről, arról szólok csupán, miért hagy érintetlen itt mindenkit a Krisztus békét boldogító szelleme? . . . Szólok arról, vajjon a vallás, a kereszténység dolgozik-e legalább a maga áldó szellemével annak az épületnek megalapozásán, melynek betetőzését csak a boldogabb kor fogja megérhetni. Példát ad-e a kereszténység szelleme legalább arra, mikép kellene siettetni a kulturális fejlődést, mikép kellene az ideált közelebb hozni a mához? . . .

„*Ki egyet, ki mást mond vala*“. Abban megegyezünk, hogy a békesség nyomában áldás fakad, de mihelyt áldozatot kellene hozni a *békesség* oltárára, az önzés inspirációira hallgatunk. Azt hirdetjük, hogy a békeszerető ember lelke fogékonyabb a Krisztus vallására, inkább megnyílik a hitnek is, könyörületnek is, de mihelyt a krisztusi ideáлизmust kellene szolgálniok, életbe kellene átvinni hátsó gondolat nélkül: „*nagy az efézusi Diána*“. Egy értelemmel valljuk, az állatok minél vadabbak, annál vérengzőbbek, annál készebbek a harcra, az emberek minél barbárabbak, annál hajlandóbbak a békétlenségre: de midőn műveltség kell, apostoli kitartás kell, áldozatos munka, vértanui hűség kellene, olyan kevés van az elvekből közöttünk. Szüntelen szónokoljuk a templomokban, hogy a társadalom érdeke vétőt mond mindennek, ami szétválasztja, szétmarcangolja a társadalom egységét; *békesség* — *a bölcsesség* a koponyákban, *békesség az igazság* az életben, *békesség a vallás* a templomban, *békesség a jó erkölcs* a népben, *békesség a szorgalom* a munkában, *békesség a bőség* az országban, *békesség a nagyság* a történelemben, *békesség az éltető lélek* a kereszténységben: és közben leszünk „*eszeveszett sokaság*“, melyben csak tükrözik a Krisztus szelleme, de nem valósul is, melyben foly a könyörtelen testvérharc, mely mutatja, hogy a legboldogítóbb szellem iránt mennyire nincs missiója... Vagy kísérli-e meg legalább a kereszténység igazán és őszintén a hívők minden rétegét az igazi haladás és odaadás szolgálatába állítani? Mutatja-e meg az egyházak türelmetlensége, hogy ime!... békesóvárgó emberiség, a vallás békeszerető szellemét így kell szeretni, erőit így kell megtapasztalni?... Bizony nem!... Hanem ahelyett van kiáltozás, érdek- és kenyérféltés, hagyomány és tömegzaj: „*nagy az efézusi Diána*“, Miért alkotnátok a *jelen lelkével* nagy és dicső dolgokat, mikor minden úgy van jól, ahogy van, s „*nagy az efézusi Diána!*“ ...

Afiai!... Hangom nem hallatszik túl e hajlék falán, de én mégis hirdetem, hogy a vallások közti *eszeveszett* gyűlölet óriási károkat okoz. Elhamvasztja:

a) a *közügyszeretet tüzét*, melyet a vallásnak kellene legjobban ápolnia... Civilizált népeknek vannak olyan létérdekeik, melyek mindenkire egyenlően tartoznak s az egyeseket közös mun-

kára kötelezik. Ezek a létérdekek, azaz életre tartozó legjobb jök teremtik a közügyet, társadalmi és vallási életben egyaránt. Sőt közügyet csak ott lehet elképzelni, hol az egyesek munkálkodásának egy közös találkozási pontja van . . . Az állatvilágnak közügyei nincsenek, mert ott minden egyes lény ösztönszerű munkájának külön köre és hatása van. Az embervilágnak közügyei vannak, közügyei kell legyenek, mert ott az egyesek öntudatos munkája oly szoros kapcsolatban áll egymással, miként a nap világával az élet és tenyészet. Vegyetek el a napsugárból csak egyetlen egyet s a természet azonnal elveszti üdeségét, elveszti a külső és belső fejlődésre egyenlően ható erőknek szükséges harmóniáját s a csodálatra ragadó összhang helyett zavart és rendetlenséget fogtok látni a virágok színén s a mezők kalász-tengerén. Hajlitsatok el a közügyektől csak egyetlen energiát, a szociálisan érző társadalomtól csak egyetlen egy szerető szívet: a családok, társadalmak és egyházak életére káros visszahatásképen: villongás, zavar és békétlenség átkos szellemei szállanak alá. Ki merné tagadni tehát, mennyit szenved a közügy, hol az egyesek egy célra nem tudnak, nem képesek dolgozni, a vallásbeli különbségek miatt? . . . És kérdezem tovább: hát együttes élést, hát együttes munkálkodást lehet-e csak képzelni is ott, hol a közboldogság színterén, a közügyek piacán, nem a közboldogság eszközeinek, nem a közügyszeretet lelkének, hanem a személyeskedés, harag és gyűlölet vívótőreinek forgatásában gyakorolják magukat az emberek? . . . A közügyek oltára mindenkitől megvárja áldozatát, de hát buzgóságot, közügyszeretetet, áldozatos munkát lehet-e várni ott, hol a gyűlölség égő oltárán egymást akarják megáldozni azok, kiknek a jóban és szépben kellene versenyezni? . . . A közjöllét napszámosait ügyszeretet és önmegtagadás képesítik munkára, de hát láttatok-e embert, ki örömmel hordozta volna a napnak terhét, ha a munka kiosztásnál előlegül bánatalmat, szégyenfoltot, a leszámolásnál pedig méltatlanságot és gúnyt fizettek? Egy társadalom érdekeinek előmozdításához, a socializmus lelkével átfűtött közgondolkozás jól irányításához: keresztényies szeretet, krisztusi erények kívántatnak meg s nem az efézusi stylus szükséges, melyben „*ki egyet, ki mást mond vala*”. Oh afiai! — nehogy a ti társadalmi munkátok az efézusi munkát vegye mintául, s még azt a kevés közügyszer-

retetet is kioltsa a szétvonás átkos szelleme, mely ma az önző társadalomban úgy ragyog, mint arany a porszemek közt . . .

A mai vallásos szellem:

b) a gyűlölség üszkeit szítja.

Ahány fő, annyi gondolat: azt tartja a közmondás. Ez igazságot megdönteni senkinek sem sikerül, valameddig egy fán két különböző levelet látunk. Annálfogva, hogy az emberek teljesen egy vallásuak legyenek, hogy az eszmék és gondolatok teljesen egyformán kerüljenek ki a lelkekből, mint a kelmék a gyárból, hogy az életviszonyok szövedékében különböző színek és árnyalatok elő ne forduljanak: képtelenség! Hiszen az élet, az isteni élet szépséges formái épen a formák változatosságában állanak, s ha örökös egyformaság rideg szabálya merevitené meg az életet, szépség nem volna, nem lehetne benne. De midőn ezekben a vallások lényegi eltéréseit ismertem el, lehetetlen kárhoztatást nem szólni a vallások szellemének mai formái ellen. Oly sok civódás, oly sok egyenetlenkedés, egyesek között előforduló személyes gyűlölet, elmérgesült vitatkozás a sajtóban, véres összeütközések a forumon, s mindaz, amit a józanság megutálni kénytelen, s az erkölcs bűnnek bélyegez, — annak tudható be, hogy az egyiket egyik, a másikat a másik felekezet nevén hívják kereszténynek. Ma már nincs gyűlés, nincs ünnep, nincs család, melyben a kereszténység tiszta búzája közé konkolyt ne hintene a felekezeti különbségek ördöge . . . Miért? . . . Azért, mert lassan-lassan az egyházak átváltoztak a bosszú, a féltés fegyvereinek, robbantó szereinek gyáraivá. Az irigység, ha a magáéra néz, így beszél: jaj de kevés, ha a máséra: *jaj de sok*. Ha a tömörülés itt házat épít, már úgy tetszik, hogy *az efézusi Dianát* rontják le azzal! . . . Nagyobb betegség ez a modern társadalomban, mint a kolera Európában, s igazán itt az ideje, hogy a gyűlölet üszkeit eloltogassuk a felekezeti szeretet, a keresztényi szeretet élő vizeivel.

Még van egy kára a vallások békétlen szellemének:

c) a rossz példa az ifjúságnak.

Az emberiségnek folytonos előhaladása, tökéletesedése egészen az egymásután következő nemzedékek gondolat- és érzelmeszüleményeinek fejlődésétől függ, az örökösödési törvény sehol sem érvényesül annyira, mint a gondolat és érzelem világában.

Itt perlekedés, perpatvar nélkül örököljük elődeinknek sajátságait, szokásait, s csak akkor jó el azok megváltoztatásának reformációja, mikor a világ megérlelődött rája, mikor megnemesbült az utókor annyira, hogy nemesebb eszmék benne érvényesülni tudnak. Elképzelhetitek ezek után, hogy a nemzetek életéből mennyi idő kell így az előkészülődésre, mennyi idő megy kárba haszontalanul, mennyi erő van céltalanul hevertelve. Sokszor szalad el egy-egy alkalom a munkára, a cselekvésre. S midőn ez már többször ismétlődött, előállhat az az eset, hogy egy birtok rendezetlenségét, az örökségnek rendezetlen körülményeit a birtokos csak akkor veszi észre, mikor néhány haszon nélküli év számadását kenyér nélkül zárja be s mikor már a rendezéshez se kedve, se ideje többé nincs. Ilyen forma a helyzet a mi ifjuságunkkal is. Szeretnők átörökíteni rája a mai kornak minden drága kincsét, szeretnők nagyszerű világot alkotni meg rájuk nézve az életnek, bár az életnek kisszerű világa van s a megromlott keresztény gondolkodás sötét bányája nem terem az ők számukra béváltható kincseket. Szeretnők, ne perlekedésben örökölje, óriási zavar és terzsaladásban vegye át a mi birtokunkat, mely számára rendezetlensége miatt csak lelki szegénységet fog hozni, szeretnők, hogy a fiatal évek lobogó lángja hevítse az ifju sziveket: oh de az a szeretetünk csak pusztá hang, mert-mi az önzés, a gyűlölet leckéit adjuk fiainknak az efézusi gyülekezet kiáltásával: „*nagy az efézusi Diána*“. Mi jogon kívánjuk, hogy az ifjuság szerető szivü, békés szellemü, önzetlen legyen, ha minden az ellenkezőjét prédikálja. Egy millió iskola se javíthatja meg soha azt, amit a közgondolkodás szüntelen leront. Száz beszéd se építheti krisztusi jellemmé azt, amit a cselekvések: *a sokaság eszeveszettségévé* törpítettek.

„*Minden harc emberek közt, testvérharc...*” így szól Hugó Viktor. Áll ez kivált a vallásokra. A mi ezekben van, valódi testvérgyilkolás. Egymás gyengítése, egymás javainak, jóllétének a pusztítása, egymás vagyonának, előhaladásának, nyugalmanak felprédálása. Nyújtson békejobbot minden felekezet egymásnak, melynek kebelében harag vagy keserűség van. Szó'aljon meg a lelkek húrjain az annyit emlegetett megváltó érzés az ő szelid hangján: *fiacskáim szeressétek egymást*. Ölelje át a keresztény szeretet fennsége az emberiséget, a szeretet vallása a híveket, a szeretet cselekedetei az életet: akkor eljő a béke országa is... Amen.

A keresztény munkás eszménye.

Lukács V.-6. „Mester! jóllehet az egész éjszakán fáradtunk és semmit sem fogtunk: mindazáltal a te szavadra levetem a hálót.”

A felolvasott ígék abba az időkebe vezetnek vissza minket, midőn az Úr Jézus kereste magának a tanítványokat. Kereste mindenütt, de kereste főleg a *munkás* emberek között. Ő a munkát nem átkos foglalkozásnak tekinté, hanem nevelő és erkölcsnemesítő eszköznek, ezért foglalja bele isteni célok szolgálatába a munkásokat. Tudja, hogy nem foglalkoztatott erőkel nem lehet tökéletességet munkálni. Tudja, hogy aki nem szereti a testi állapothoz illő foglalkozásokat, az nem szereti a lelki munkát: a művelődést se. Az embernek *munkássága* és erőfeszítése s nem tétlen álmodozása terjeszti a boldogságot: az életnek tüzeit a munka melege szolgáltatja. Ezért válogatja ki Jézus az ő tanítványait a munkásokból. Sőt olyan munkásokat akart ő látni, akik még akkor sem fáradtak ki a munkában, midőn nem látszott abban semmi haszon... Ilyenül vannak feltüntetve az apostolok a Genezáret partján. Őket az élet kényszerítő szükségei és a mindennapi kenyér megszerzése, melyeket dalolva megszerezni nem lehet, indíták a halászatra. A nappalt és éjjelt töltik munkában, midőn az Idvezítő őket egy még nagyobb s egy még felségesebb okra figyelmezteti: *ezután embereket fogtok halászni*. És az apostol megérti őt: *Uram! a te parancsolatodra levetem a hálót* — ekként válaszol. Ugy van!... Nem elég az embernek *levetni a hálót* szükségből, hanem az Úrnak parancsolatja szerint. Nem elég

csak *munkásnak* lenni, hanem keresztény munkásnak. Nem elég dolgozni csak azért, mert az a dolog természeti okoktól parancsolva van, hanem dolgozni kell mindenekfelett azért, hogy az a munka kedves és tetszetős legyen Isten és emberek előtt. Annak a tudós embernek, ki éjjelenként a mécsvilágánál virraszt, annak a napszámosnak, ki éjet-napot összetéve áldozza fel magát családjá mindennapi eledelért, annak a szántó-vetőnek, ki az eke-szarvát tartja, annak a hivatalnoknak, ki a közjólét épületének építésén munkál, munkája, fáradozása, mind Isten-szolgálatá gyanánt van, ha a testnél, az anyagi haszonnál magasabb célokra is néz . . . A munkának ez a glorificatiója volt egyik célja az alapigének szavaival az evangélium írójának. De volt még más célja is. Figyelmeztetni akart, hogy mindenkinek az *Úr parancsolatja* szerint kell munkálkodni: tehát a dolognak, melyben foglalkozunk, *jónak* kell lenni, mert az Isten az embertől rosszat nem kíván. *Mind jó a munka*, mely által az élet szükségéi pótolhatók ki. *Mind jó a munka*, mely által az élet céljai mozdíthatók elő. *Mind jó a munka*, mely által a lélek vagy a test tökéletesedik meg. *Mind jó a munka*, mely által élet terem, mag hull a lelkekbe, melytől több lesz az igazság és nagyobb lesz a szeretet. *Mind jó a munka* mely által az ember leszokik az irigységről és gyűlöletről, ellenben erőt vesz a lélek lenyűgözhetetlen szárnyalására egy új világ, új élet és új hit felé. *Mind jó a munka*, mely által minden emberi önzés, minden elfogultság, a keresztény szeretet, a jézusi vonás nemességében oldódik fel. *Mind jó a munka*, melyben a szívek egymáshoz való nemesebb viszonya, apostoli hit és elhatározás nyilatkozik meg, melyben van valami egyéb is, mint közgazdasági érdek, valami erkölcsi erő, valami magával sodró áramlat, mely magasabbrendű szociális életet teremt: az *Isten dicsőségére s az ember boldogságára!* Óh de a munka, melynek nincsenek ily felséges céljai, — az írónak munkája, mely gyűlöletet ébreszt s fanatizmust szít, a tudósnak munkája, mely vallástalanságot terjeszt s erkölcsöt veszteget; az emberek munkája, mely pennával vagy más eszközzel az egyének meggazdagodását szolgálja . . . ez a munka hiába-
 való munka, a köznek kárára és pusztulására dolgozik. Ennek *kezdeté hazugság, folytatása csalás és szemfényvesztés.* Emberek! ne folytassatok ily munkát! Álljon előttetek mindig a *keresztény*

munkás legszebb eszménye, az, mely szól és beszél hozzánk Jézus gondolavilágából, szavaiból és lelkéből az alapige szavaiban is.

Azt mondtam az előbb, hogy a jó munka az Isten akaratja és tetszése szerint kezdődik és foly! *Uram! a te szavadra levettem a hálót*, azt mondja az apostol. Ezt mondja a keresztyén dolgos is. *A te nevedben kezdem s végzem művemet*, mint egy vándor, védelmedben vetvén bizodalمامat: hozzád emelkedik bennem a szív a munka porából, mert elgondolom, hogy erőm a tied, a tebenned való bizodalom nélkül semmi vagyok, mert a munka az Isten által szenteltetik meg, vagyis a lélek Isten nevével lesz igazi templommá, melynél felavattatik a munka az Úr dicsőségévé s az ember boldogságává. Nem azt akarom mondani ezzel én, hogy valaki a puszta hangot: *Uram!* szüntelen a nyelvén zengje. Az uram, uram kiáltás nem nyitja meg nekünk a mennyország kapuját. Ez a szó: *Uram!* a szájnak hangjai közt; az imakönyv a kézben, az égre forduló tekintet nem csalhatatlan jele, hogy valaki igaz, jó és becsületes munkás is. Mások teszik a ker. munkást:

a) A keresztyén munkás *önként és örömmel* dolgozik. Mihelyt kiejti az Úr Jézus ajakán Péternek a szót: *vigyed a mélyre*, bocsásd le a hálót, bár azon az éjjelen semmi haszna sem volt, jó kedvvel teszi a hálót a tengerbe. Tulajdonképen csak a *hívő* ember dolgozik örömmel, aki egyedül azért dolgozik, hogy engedelmeskedjék a legfelsőbb akaratnak. Azt a csalóka reménység, mely azzal kecsegteti az embert, hogy majd meggazdagodik, hogy majd felhagyhat a munkával: rabjává teszi az embert a munkának. Nincs öröm az olyan munkában se, melyet azért folytatunk, mert arra szükség vagy félelem kényszerít minket... az öröm- és szabadság érzete csak ott fakad, hol az embert a munkára hívja a kötelesség szeretete, a célnak fensége, melyre ő az Úrtól hívatott.

b) A keresztyén munkás *hűséges* a maga dolgában. Ez a hűség abban áll, ha valaki nemcsak félig-meddig és szemre teljesíti kötelességeit, hanem igazán, lelke *mélyéig*, szive gyökeréig meg van győződve annak az útiránynak, annak a munkásságnak üdvbiztosító erejéről. Nem azt nézi, hogy az órát és időt, mely ki van róva a kötelesség láncszemeinek fűzésére, valahogy kitöltse, hanem arra, hogy azon időmennyiségen, minél több értékeit hozza fel-

színre az életnek. A hűséges *munkás* nemcsak betölti a szorosán vett munkaszabályt, nemcsak dolgozik és fárad minden feladaton, hanem a köznek javára minden hasznot kigondol, minden károsat megelőz, minden nemes intenciót előmozdít, minden hívó szót megért. Ez az igazi hűség!

c) A keresztény munkás végül *álhatatos és kitartó!* Péter egész éjszaka halászott, semmit se fogott, még se fáradott ki a munkából. Nem így a legtöbb ember! Ha munkája hiábavalónak látszik, ha fáradtságának gyümölcseit nem szedheti, ha természeti csapások megsemmisítik az év áldásaiban vetett reményeit: reménytelenségbe és fásultságba esik, eldobja magától munkája eszközeit, cserélgetni kezdi műszereit, fölcseréli hazáját, zúgolódik és vádolja a szerencsét vagy az isteni gondviselést. De hát kérdem: meggondolják-e az ilyenek, hogy a világ úgy van formálva, hogy némely remények valósúljanak a mások pedig ne valósúljanak? Meggondolják-e az ilyenek, hogy Isten az ember boldogságát korántsem a külső jóllétbe helyezte, hanem a belső békébe? Meggondolják-e az ilyenek, hogy az embernek nem volna jó, ha minden kívánsága teljesülne? Meggondolják-e az ilyenek, hogy az emberek valósággal félisteneknek képzelik magukat, mihelyt munkájuk azzal a következássel jár, melyet ők magukban gondoltak? Ha meggondolnák ezeket, ahelyett, hogy békétlenkednének, azonnal belátnák, hogy az: *ha az ember hiába munkál*, a legjobb önismerető, gyakorolja őt a békességes tűrésben, az alázatosságban s az Úr beszédének intésében, felemeli lelkét a világ Urához, hogy a mit meg nem ad a föld, azt a föld felett keresse. S belátnák azt is, amit a példabeszéd oly elmésen fejez ki: *nincsen oly kár, melyben valami haszon ne volna*. Nincs ai! Nincsen egy verejtékcsepp sem, mely látszólag hiába hűllt, kárba veszne, mert ha netán elveszítettük volna szorgalmunknak azt a gyümölcset, melyet reméltünk, talán más előre nem látott haszon származott belőle, mint a mese szerint a fiak csak azért ásták, kapálták az apjoktól örökségben kapott szőlőt, hogy abból kincset hozzanak ki, s mikor ebben a hiedelemben megcsalatkoztak: a szőlő csak annál jobban termett a jól végzett munka után. Péter hiába fáradott egész éjszaka, semmit se fog, de ez a hiábavaló munka jegyzé el őt az apostoli küldetésre.

Ha valamely munka egy tekintetben nem járt haszonnal, haszonnal járhat más, sok tekintetben. Ha a földmives barázdája nem hozott aratást a mezőben, dús aratást hozhat a lélekben. Ha magunknak hasznot nem is jelent a munka, hasznos lehet az talán a tanulságos másoknak. Hányszor esik meg, hogy amely magot a földbe elvetünk, az idők mostohasága miatt semmit sem terem, hányszor esik meg, hogy a legderekabb munka semmi, de semmi előnyt se hoz. Hány férfi volt már, kinek hasznos igyekezete egy életen át is gyümölcsözetlen maradott. Hát itt a jutalom mindenütt: a *kétségbeesés és halál*? Nem! a földmives siralmas éneke örömeinekévé lett más évben. A kopáron maradt mező megzöldelt azután. A földbeveszett mag helye égre mutató áldások helyévé lett később. Az elismerés koszorúja nélkül elhalt férfi hamvait az utókor kiásta a földből! Minden jó munka olyan, mint a mezőben elrejtett kincs, sokszor jeltelenül hever, de az talált rá, aki a legigazabb munkával akart birtokába jutni. Nincs tehát miért kétségbeesnünk, ha néha a munka hiába valónak látszik is!...

Ezek a keresztény munkásnak eszményei: *hit, öröm, hűség és kitartás* ai!... Ne tekintsétek úgy ezeket, mint a mire szükségetek nincs, mint hiábavaló munkát ne nézzétek az Úr beszédének hirdetését!... Sőt változtassátok magatokban második természetté és szokássá a ker. munka eszményeit, tanuljátok meg, hogy az értelemnek és szívnek munkája, a lelkiismeretnek és jellemképződésnek munkája: *az Úr akarata* és nem átok és büntetés. Tanuljátok meg, ne azokat tartani boldogoknak, kik a dolgot elkerülhetik, hanem azokat, kik a maguk életfeladatuk megoldásában örömet, hűséget és kitartást tanúsítanak. Apák és anyák! tanítsátok meg gyermekeiteket *kész, hűséges és áthatatos* munkára, tanítsátok *isteni célok meglátására és megmunkálására, istenes munkálkodásra vagyis vallásra*, hogy ne csak akkor alázódják meg a lélek, midőn földhöz veretik, vagy midőn minden igyekevése ellen harcra kelnek a természet erői, ne csak az időnek kedvetlen változásai csikarjanak ki belőle tiszteletet a felsőbb erők iránt, hanem az élet minden viszonyai mondják a fülébe, mondják a fejébe: *„ember vagy!”* munkára elhiva — Istentől!... *„Küzdj és bízva bízzál!”* Ámen.

Az Isten tisztelete.

Zsolt. XXII. 24. „Ti, akik féltetek az Urat, dicsérjétek őt, Jákob minden ivadékai dicsőítsétek őt s féljétek őt Izraelnek minden magzata.”

Isten mindenben! Volt idő, mikor ezen igazságnak bebizonyítására fogyasztódott el az emberiségnek összes vallásos buzgalma. Az ember kimutatni igyekezett, hogy Isten él minden teremtményben, Isten van a fűben, fában, felleghen, nap-sugárban, Isten „*a nappal világában, az éj gyászlepleiben, a hajnal pirultában s az estnek csendjében*”. Amiben valóban sok igazság van. Mert az Úr „*légyen*” szava ott van a teremtés országán mindenütt. És a hívő hallja, érti, magyarázza a szót. Nem látja a hívő lélek az Istent, de észreveszi mindenben az ő gondolatait. Nem fogja át hitének karjaival a végtelenséget, de a végtelenség partjain járkál, hol hallja a végtelenség habjainak zúgását, érti a hullámzaj beszédét, megalkotja magának ezek beszédéből — istentiszteletét, istendicsőítését.

De azért ne higyjétek, hogy *Isten ezen kertjében* az Úr minden szem előtt élően van jelen. Hiszen akkor mindenki egyformán hinne ő benne. Már pedig *nem hiszen* mindenki. Sőt a tudomány egyenesen *vétőt* mond az ellen, hogy a képzelet, a túlbő fantázia az Istent, az észfeletti dolgokat szerfelett eltulozza. Ő is tudja jól, hogy a mozgás nincs mozgató erő nélkül, hogy az őanyag fogalma nem soká bírja ki az értelem próbáját, de nem nézheti jó szemmel mégse, mit a gyermekes fantázia naponként megalkot. És ebben nincsen semmi különös; sőt a helyesen alkalmazott képtel az igazsághoz vezet. Így történt itt is. Az emberiség belátta,

hogy nem az Isten van mindenben, hanem: *Minden Istenben!* Minden létezés — igenis! Őt ismeri urának, ebben van az ő nagysága. Az őszi levélhullás, a tavasz rügyfakadása, az éjszaka szétömlő fénye s a napnak ragyogása mind *adattal* szolgál az Istenhez; mind fogalmat nyújt nekünk egy világot létrehozó erőről, titokzatos lényegről, ki mindenütt és mindenben jelen van. De, hogy mutassam meg én az ő jelenlétét annak, kiben a szem lángja kilobbant, a szív, az emberi érzések tanyája megszűnt már dobogni, az agyvelő, az emberi gondolatnak ez a csodálatos műhelye, örökké forrongó, örökké töprengő műhelye megszűnt már vergődni? . . . Isten benne van a világban, benne van az én szavaimban is, itt van tebenned, de hogyan mutassam meg, hogy beszéljem ki az Isten létét annak, ki a hitet egyszerűen a lélek egészségtelen működésének tekinti? . . . Isten létezéséhez az emberi lélek a legelső kellék ai! Nem fizikai okok magyarázzák az ő lételetét, nem a történelem jelzi bölcsességének útjait, a legfőbb igazságot az az *öntudatos létezés*, öntudatos élet éri föl, mely úgy magát, mint a mindenséget, úgy az embert, mint az élettelen valóságot egy láthatatlan szellemi okból magyarázza: *minden Istenben!* Miért tételezzük föl, miért tételezi föl az egész világ a megfoghatatlant, ha minden nem az ő mindenhatóságát tükrözi, s ha lelkünk nem azt hirdeti, mint minden létezés? Ha nem ő benne volna a *minden* lét alapja, akkor nem is sugározhatná őt a létezés, nem iparkodnék neki minden nevet adni, nem nevezhetné a természettudós: *erőnek*, sem a bölcselő: *a dolgok lényegének*, sem a hívő: *szellemnek*. Nem is beszélhetnénk többé Istenről, ha *minden* szükségképpen nem vezetne minket Istenhez! . . . De itt *minden ő benne van*, mint az élet a légkörben! Kilátásaim, reményeim, mint sugarak visznek engem egy központ felé — a *végtelenig!* Ez a látás adatott meg ai! a zsoltárirónak is, mikor ő nemcsak a maga személyében kívánja tisztelni az Istent, hanem másokat is hathatósan buzdít és serkent az Isten tiszteletére az alapige szavaival. Mely ígék kezenfogva vezetnek engem, hogy az isteni tiszteletről magáról beszéljek, kimutatva, *mi az istentisztelet s miképpen nyilvánul?* . . . Figyelmezzetek!

Az Istent *félni*, *dicsérni* és *dicsőíteni* mind egybe foglalja a zsoltáros király abban a leckében, mellyel minket az istentiszte-

letére akar hathatósan buzdítani. Az istentisztelet valóban az igaz hit gyümölcse. A hit pedig oly *dolgoknak valósága*, melyek nem láttatnak. A művész vászna előtt ülve, ecsettel a kezében, belsőleg látja, lélekkel szemléli a tervezett művet: és pedig oly szeretettel, oly átható tekintettel szemléli, hogy látja felépülni szeme előtt, mi még csak testetlen álmom, a festetlen vásznon megjelenik az álmodott mű és szebb, tökéletesebb, mint a milyen lesz valaha. A hívő lélek is ilyen művész ai! Látja, szemével látja egy felsőbb cél érdekében a térben és időben felhalmozódó tüneményeket, látja a létezésben a célra-törést, a célra-sietést, látja az eszmény valósulását, az ideál testesülését. Álmodja tehát ő is az ideálok-ideálját. Megérezte az isteni tulajdonságot a létezés haladásában s a tulajdonságot tettbe fordítja át. Hiszen a létezésben, a teltebb élet, az élhetőbb lét, a gazdagabb élet, a szebb élet, az előrehaladottabb lét benne vonaglik, — s keresi ahhoz a színt, a hangot, az anyagot, az ihletet az emberiség. S vajjon *miből*, honnan nyeri az anyagot a valósuláshoz. Az *erkölcsi eszmény*, a tökéletes lét forrásából, mely minden lény agyának egészséges működésével van válhatatlan kapcsolatban. Mert ne feledjük ai! egy ilyen fogalomnak, egy világot mozgató erő fogalmának lételeben mindenki hiszen s a hit maga után vonja a másik hitet: hogy bizonyos dolgokat e mozgató erő a mi gondolkodásunk láncolatán kívül valósít meg. Vagyis az ember hiszen az eszményben és hiszen az eszmény mozgató erejében. Látja az isteni szándékot mindenben s e szándékot maga is igaznak és helyesnek tudja, tartja: tehát minél több isteni vonást akar megrögzíteni a világban. Szóval hitem nem elégszik meg pusztá imádással, *hanem cselekvéssé lesz . . . ez az én istentiszteletem*. A világ, a létezés nekem nem végleges forma, melyért csak hálával és félelemmel tartozom, — minden lényben s így bennem is van a világból valami, minél fogva képes vagyok a világfolyására hatást gyakorolni: tehát munkállok és küzdök, *hatni* próbállok és teszek: ez az *én istentiszteletem*. Az isteni fennségnek, az isteni tökélynek igazi átérzése, igazi beleszuggerralása a létbe nem az ember kicsinységének, az ember nagyságának átérzéséhez viszen, érzem tehát emberi méltóságomat, becsülöm lelkem isteni tulajdonait, érzem a bennem rejlő belső istenség ujjlenyomatait: *ez az én istentiszteletem!* Úgy

van! . . . Először meglátom az Istennek hatalmát, erejét . . . s a félelem lelke támad fel bennsőmben. Aztán elgondolom e felsőbb hatalomnak hozzánk, emberekhez való viszonyát . . . s a szeretet lelke remegteti meg szívem húrjait. Majd szemlélni kezdem tökéletességének kiteljesedését *életen, természetesen, történelmen* keresztül: csodálatom leborúlásra készítet . . . Mig végre meggyőződésemmé lesz, hogy az Isten engem, az embert egyedül hívott el láthatatlan céljainak munkájához, a létnek legmagasztosabb formációjához: és akkor a boldogság végtelensége áradoz lelkemen által. Tehát *félelem őt, szeretem őt, imádom őt és követem őt: ez az én istentiszteletem*. Megyek nyomában, járok előtte: ez az én nagyrebecsülésem. Vagy más szavakkal: megnyilvánúl az én tiszteletem külsőleg is. Ha csak emberben is jeles tulajdonságokat észlelek, a tisztelet érzése támad bennsőkben iránta. Hogyne támadna már most Isten iránt ilyen tisztelet? De jól jegyezzük meg, hogy e tiszteletnek igaznak és őszintének kell lennie. Az a tisztelet, mely a szívet és a lelket be nem tölti, az akaratot meg nem indítja — nem igaz tisztelet. Elegen vannak, akik az Istenről sokat tudnak beszélni, de ismeretük hidegen hagyja őket, szívüket és lelküket. Mikép látom én meg tehát, hogy az én embertársam az Istent tiszteli? . . . A felelet ott van az *evangéliumban* Mt. XV. „*e nép én hozzám csak szájjal közelít és ajkaival tisztel engemet, a szíve azonban én tőlem távol van*“ . . . Az Isten tisztelve *akkor* van, mikor megzendül lelkünkben az istenérzet fennséges zenéje s ez a zene nemcsak elhal és eloszlik, hanem ott zeng aztán tovább is az élet minden nagyobb munkájában. Az Isten tisztelve *akkor* van, mikor „*él az Úr az én tökéletességemben és igazságomban*“ (Jer. IV/2), mikor cselekvéseim, útaim és erényeim mutatják: „*az Úrnak temploma ez! az Úrnak temploma ez!*“ (Jer. VI/4.) Az Isten tisztelve *akkor* van, mikor *az Úr szavának engedünk*, ki a próféta szerint „*közelvaló úr*“, midőn teljesül az isteni kívánat: „*akinél álom vagy, beszéljen álmot, akinél pedig az én ígém vagy, beszélje az én ígémet igazán*“ (Jer. XXIII/28) Az isten tisztelve *akkor* van, mikor Isten *törvénye* van a szívben, az ő *beszéde* e cselekedetekben, *világossága* a főben és *elevensége* a lélekben! „*harmatozó felhő a hévségben, termékenyítő eső a szárazságban*“ (Ézsaiás XVIII.) Ez a tisztelet aztán meglátszik: az *arcraborulás-*

ban, mint Jézusnál, a *meghajlásban*, mint Pálnál; a *nyilvános megbecsülésben*, mint Sámuelnél és a gyarló istenkáromló szavak elkerülésében, mint annyi kegyesnél, szóval mindenütt, ahol és amikor az ember nemcsak azért cselekszi a jót, hogy becsületes embernek lássék, nemcsak azért erényes, hogy boldogúljon vele, nemcsak azért kerüli a rosszat, mivel annak következményeit is látja, hanem legfőképp azért, mert megismerte az Istennek hatalmát s iránta nagyobb tiszteletet nem érezhetne, mintha *isteni dolgot* cselekszik!

Ai!... Mondhatná-e valaki, hogy mi tiszteljük az Istent, mert eljövünk ketten avagy hárman a templomba, imádkozunk a szükségnek idején, prédikációt is hallgatunk. Jól van! De vajjon tudhat-e minderről a mi szívünk. Vajjon élő hitből és reménységből származnak-e ezek? Ha nem, nekünk is mondta a próféta: „*nép csak szájjal közelget én hozzám s ajkaival tisztel engemet.*“

Vizsgáljátok meg szíveteket, ha az érzéktelen és hideg: biztos, hogy hiba van a ti istentiszteletekben. Rendkívül sok a farizeizmus a kereszténységben. Némelyek szeretnék csak úgy tisztelni az Istent, mint Dávid, táncolni a frigyláda előtt, *külső* dolgokat végezni *belső* érzés nélkül. Némelyek *se künn, se benn* nem tisztelik az Istent, szégyenlik imádkozni, szégyenlik templomba járni... Ai! Ne engedjétek magatokat elcsábítani azoknak példája által, mert a külső Isten helyébe a lélekben élő *belső* Isten lép, mondjátok az írás szava szerint: „*csak a bolond mondja az ő szívében: nincs Isten.*“

... A germán legendában olvassuk, hogy mielőtt a hívő a szenterdőbe behatolt, megkötöztette magát, ezzel jelezvén rabszolgaságát az Istenekkel szemben. Ha megbotlott vagy elesett, nem mert fölemelkedni, mert az szerinte bűn lett volna, a földön csúszott s így volt kénytelen kivergődni a mérhetetlen templomból, az erdőség szent székesegyházából...

A *mi istentiszteletünk* nem tiltja meg a fölegyenesedést ai! Sőt fölemeli a megalázkodás után fejünket, hogy szemébe nézhessünk az élet kemény harcainak. Nem rabszolga hódolatot vár, de emberi méltóság érzetet követel, hogy annak nevében féltsük, óvjuk, őrizzük lelkünkben a legszentebb nevet, az *Isten nevét*, a kinek dicsőségét munkálom legjobb munkámmal, győzedelmét óhajtom a haladásnak előmozdításával, az eszmény végnélküli szeretetével. Amen.

Az Úr hajléka.

Zsolt. 84. 11. „Jobb nékem egy nap a te pitvaridban, hogy nem másutt ezernap; inkább akarnék az én Istenem házában küszöbén ülni, hogy nem mint lakni a gonoszok hajlékában.“

A modern kor egyik legnagyobb átká — a vallástalanság. Gyermek a szülői háznál minden egyébről hallanak beszélni, csak Istenről nem. Emberek valami fölényes mosollyal nézik le a templomi áhitatot, a szívben a hitet, a halálban a reményt, az életben a szeretetet! S ami őket érdekli, az a földi berendezkedés. *Nem tudják, mit cselekszenek.* Nincs az az ember, ki az élet sorscsapásai közt a tudományos világ hitetlenségeiben keresett volna vigasztalást. Ezt csak azok tudják igazán, akik már álltak összetörve egy nyitott sír mellett, akik már jártak a temető útjain összezúzott lélekkel, akik már égtek bennsőjökben egy beteg ágy mellett a fájdalmak miatt, vagy roskadtak össze kedveseik kihült teteménél. Ezek már meggyőződtek felőle, meggyőződésből tudják, hogy a hit nem képmutató frázis s az imádság sem a jámborságnak vagy az alázatosságnak felöltött álarca.

Sokszor láttam már imádkozókat — halálos ágyon, láttam kórházban, láttam börtönben, láttam koporsó mellett: de mindig megihletett az a tény, mikor a szegény, a nyomorult, az összetört ember hinni kezd egy felsőbb lény létezésében, mindig meghatott az a rendkívüli szívósság, az a ragaszkodás, az a kitartó küzdelem az Isten után, mellyel kereste az ember lelke az ő éltető elemét, kereste a lét kérdéseire a feleletet. És mindig meggyőződtem

afelől, hogy a tudomány és az erkölcs nem képesek az emberi lélek hézagait teljesen kitölteni, az értelem szomjuságát teljesen kioltani, a szív sohaját teljesen kielégíteni sohasem!... Az emberi szellemet csak az a *szellem* töltheti el igazán, mely minden dologban benne rejlik, mely „*minden dolognak, rendnek, szépségnek örök életeleme.*“

De ha ez így van, honnan veszi a jogot akárki beszélni az Isten ellen, a hit ellen, a vallás ellen, templom ellen? Honnan meritik a hitetlenek érveiket, mikor az ember egyetlen menedékének rombadőléséről van szó? Jól tudom én, honnan ered ez a nagy vallásellenesség. A túlzott materializmusból. Az anyagelvűség tudományából. Ha az imádság által az Isten akaratát olyan irányba lehetne terelni, amelyből szerencse, boldogság, gazdagság származik;... ha a kultusz, az Istentisztelet által nem a vallásos érzést, hanem a kor materialis szükségleteit tudnók kielégíteni, ha a templomban nem a lélek volna a fő, hanem vagyoni helyzetemet lehetne ott javítani s a lét örült, gyepőlönélküli hajszájához új erőforrást lehetne ott találni: mindjárt többet gondolna az emberiség a vallással is, a templommal is. De a vallásnak épen az ellenkező úton kell járnia, mint amit számára az anyagi világ kijelölt. A vallás érzelem, bizalom, egy végtelen lény jóságában és nem harci riadó egy vagy másik emberi érdek háborújához. A vallásos istentisztelet a legfelsőbb lénynek tisztelete és nem az uralkodó korok ilyen vagy olyan eszméinek kultusza. A templom a végső igazságokhoz vezető lépcső s nem a materialis szerencse kovácsoló műhelye...

Éppen azért nem *bűvszavakért* kell ide beülni, az Isten akaratának befolyásolása végett, nem *haszonrészesedésért* kell ide belépni, amelyet osztályrészül kap az ember a világ mérhetetlen javaiból; ide beülni azzal a gondolattal kell, hogy az eszményem, az én Istenem hajlékában leszek, ide belépni a lelki embernek azért a mindennapi fohászért szükség, mely által kapcsolatot keres és talál a legfelsőbb erővel, a legigazabb eszménnyel, a lelki energiák kútfejével.

Ilyen vagy ehhez hasonló gondolatok foglalkoztatják a zsoltáríró királyt is, mikor az alapigében mondja: „*jobb nekem egy nap a te pítvaridban, hogysen ezer nap egyebütt, inkább akarnék*

az én Istenem házában küszöbén ülni, hogy sem lakni a gonoszok hajlékában". Lássuk bővebben azért, mi az ő szavaiból a mi tanúságunk, mi értéke van az Úr hajlékában ülésnek? Figyeljete!

Hogy az Úr hajlékának igazi értékét megállapíthassam, az Úr Jézusnak egy fontos jelenetéhez vezetlek titeket! Ott áll Jézus a Tháboron. Szemében nagy lelkének egész fénysugara tükrözik. Tanítványai közül egyik elváltozott arccal fölismeri, hogy a nagy Mesternek legelső feladataihoz tartozik: az emberszeretet minden összekapcsoló erejének testet és alakot adni, lelke elragadtatásában így kiált: *Uram, jó mindenütt itt lakni!* Az izgalomtól szinte zokogva borúl le az idvezítő szerepe előtt s belső felindultsága ily lelkes szavakba ömlik: *Építsünk itten hajlékokat, egyet — Mózesnek, egyet Ilyésnek, — egyet Uram! teneked.* Ti hárman egy szellemi család tagjai vagytok. Hadd legyen azért itt a hármashajlék hirdetője — a nagy törvényhozónak, a nagy prófétának és a megváltó dicsőségének! Az elragadtatás hangja sokszor volt már fölfedezője az igazságnak! A lelki elmerültség, az Istenbe vetett nagy hit, az öntudatunkba való elmélyedés sokszor vetett már fényt az élet legnagyobb problémáinak mindenféle téves tanokkal eltakart erőforrásaira! Ilyenforma az eset jelenben is. Az a nagy-megindulás a legfelsőt igyekszik szóhoz juttatni, a legtökéletesebb hitet kívánja igazolni és győzelemre vinni. A jézusi eszmény követésének egész buzgalma jut itt e szavakkal kifejezésre és ragaszkodás ez a *szeretethez*, mely egyes-egyedül segíti az emberiséget ahhoz, hogy a rája rótt feladatokat minél sikeresebben megoldhassa. Mintha mondaná: hadd lengje át a *prófétaság munkáját*, a leglángolóbb beszédek, hadd rezegje át a törvényalkotás munkáját, a szigort, a büntető igazságot mindig a szeretet szelleme. Ez vezessen a világ fokozó szellemesedésében! A *tudomány* sokszor csődbe jut a világ tüneményeinek magyarázásában; a *törvények* szigorú acélparagrafusait túlszárnyalja a haladás szelleme, de az *evangélium*, mely mindenkit mindenkor egyesít, a legfelsőbb ideál, a legtökéletesebb haladás érdekében — *megváltó és gyógyító* erővel bír mindörökre. Az értelem hibákat követ el, a bölcsesség tévúton haladhat, de az az érzés, mely egy szellemi lét arculata felé fordul tisztelettel, szeretettel, mely végeredményében a megnyugvás, a béke és harmonia érzéseit hordozza méhében, mely eggyéválás

az Istennel . . . mindig hajlékot érdemel s mindig hajlékot kap! *Oh építsünk azért hajlékot mi is.* Ilyen hajlék a templom ai! . . . Szerepe ott van igazán szemlélve az apostol szemléletében. Mert valóban, mikor a korszaknak nincs lelki műveltsége, a templom tölti be a próféta szerepét, ki felvilágosodást prédikál. Mikor a művelődés némely elsötétült terein dúl az erőszak, dúl az istentelenség: *a templom tölti be a törvényalkotás szerepét*, ki humanizmust hirdet, emberibb életet vár és követel. Mikor a tömeg szellemi színvonala alantas, lelkivilága üres, sorsa balsors, javai lehellet: *a templom tölti be a szabadító szerepét*, ki előtt a durva, az anyagi, a testi élet nem élet, ki magasba vonja a hétköznapiasság légkörét. A látomás tehát igaz. Olyan hármast szolgál a vallás ez intézménye, melyet Ilyés a próféta, Mózes a törvényadó, Jézus a megváltó — együttesen hirdet . . .

„Együttesen” mondom, mert a vallás, az istenfiúság vallása ma is s a jövőben is ellogad és veszen hatásokat mind az *értelem*től, mind az erkölcsi érzéstől. A szív kulturája nem zárkozik el ezektől, sőt másképp elképzelhetetlen . . .

És itt jövünk annak teljes megértéséhez, hogy a vallás hajlékában miért is kell ülni minenkünk? . . . Századunk az anyagi boldogulásért él-hal, fut-nyargal, küzd és viaskodik, az Úr hajléka pedig azt jelzi: „ülni” kell! Az élet annyi rettentő ellentétet, annyi poklot produkál: a templom azt jelképezi: itt az ideálok kultuszának küszöbe! Társadalmunk a forrongó átalakulások időszakát éli, időnk nagyrészt csak a rombolások korszaka: a templom az istenkeresés, az isten-szeretet, a szív kultúra ünnepélyén való lakozás! Így származnak aztán a templomba-ülésnek hasznai is! . . .

Láttátok-e a művészt, kinek kezei alól isteni ígék kinyílatkoztatása beszél, domborúl ki nagyszerű stílusban? a templom ez ai! Láttátok-e a villanysűritőt, mely kiszórja magából az éjszaka sötétjébe, a társadalmi élet hálózatába a fényt, a világosságot? . . . A templom ez az, mely kiszórja magából a különféle alacsonyrendű életnézlet homályos szövdékébe, a társadalom fásult közönyébe, az ifjúság elszomorító cinizmusába, kimerült csüggettségébe, az apró ravaszkodások szinpadi mesterkélttségébe, a külvilág hültebb légkörébe — a lelki energiák tüzét. Olyan a templom szerepe, mint a forráskutatóé, ki a mélyebb rétegek felszínre hozatalán dol-

gozik. Az intuitio világossá teszi előtte a titkos rejtelmeket, mint a villám az éjszakát s munkája nyomán lüktető életbuzgássá lesz a látomások világa, a lélek fénye és árnyéka, met fölfedezte a tettek és meggyőződések, akarat kilendülések és ihletések rejtett forrásait, a teremő műhelyt, hol az élet mély színeit nyerik az alkotások. Ezért a rejtélyeket kútató, ezért a lángoló fényt sugárzó, ezért a lelkeket alakító munkájáért kell ülnöm az Úr hájlékában. De jól jegyezzétek meg a zsoltáros szavát: ülni kell. Az ülés nem percnyi időzés, hanem a nyugalomnak egy hosszabb folyamata. A templom hogy a maga munkásságát elvégezze rajtam, ülnöm kell! Nyugodtan ülni, figyelemmel hallgatni s hittel eltelni. Világos dolog... Az élet nagy épületének megépítéséhez a lélek nagy formációja a kellék: ezt bennem a templom végezi, de lassú munkával. Hogy egész ember legyek, vonatkozásba kell lennem azokkal az energiákkal, melyek nemzedékről-nemzedékre a javulás felé irányították az emberi lelket s irták nekem a legnagyobb csodát, a folytonos előmenetelt; ezt bennem újra a templom eszközli, de állandó hatással. Hogy lelkesedő lelkem lehessen, hinnem kell mindabban, ami szép és tökéletes, tudnom kell mindazt, ami a jónak, a célszerűnek ideáljait plántálja belém; ezt belém újra a templom hatása teszi, de nem a magam akarata nélkül. Szóval csupa lassú, kitartó, folytonos és buzgó hatás, ez a templom. Csupa áhítat, türelem, jóakarát... ez az ember. Mert az embernek sem lehet kőszívvel lépni be az istennek erős országába! Sőt neki itten ülni kell! Itt tanulja meg, mi az élet? mi az életcél? Itt tanulja meg, mikép lehet bölcsen és boldogan élni? Itt tanulja meg, mi az embernek valóságos öröme, hogy ne szaladjon az árnyék után. Itt tanulja meg, mi az Istennek akarata, hogy ne szabja életét rossz mérték után. Itt tanulja meg, mi a kötelesség? Ha pedig valaki olyan érzéketlen, hogy a maga kötelességeit sem akarja tudni: az csak az állatokkal akar egy sorban lenni. És ha valaki magát olyan tökéletesnek szeretné tartani, akinek nincsen mit tanulni az Úr beszédeinek intéséből: az csak önmagát károsítja meg. Oh, mert mi bizony sokszor elfeledkezünk kötelességeinkről, melyeket egyébiránt jól tudunk: csak itt juttatják azokat aztán eszünkbe! Vajjon nem tudá-e egy olyan bölcs király, mint Dávid, a maga kötelességeit? Mégis a Náthán beszédje bírja őt rá a teljes megjobbu-

lásra. Vajjon nem tudják-e a katonák a csatába indulva a fegyverfogásokat? Mégis, midőn hallja egy vezérének szájából az a harcos, a harcidicsőség magasztalását, a szolgaság szégyenét, sokkal nagyobb tüzzel megy a csatába. Ilyen hasznai vannak annak is, aki ülni kíván az Isten házában. Megtölti itt lelkét hittel, bizalommal, életerővel. Az élet harcához — bátorsággal. Az élet javaira — újjászületéssel! És aki így fogja föl a dolgot, ha nincsen is művészet abban a templomban, mégis együtt vallja a zsoltárossal: *jobb nekem egy nap a te pitvaridban, mint ezer egyebütt!*

Ne fogjátok fel a templomot másnak, mint a vallásos érzés megszentelt hajlékának, honnan szent élet, megáldás származik. Ne fogjátok fel az érzéket ingerlő, mulattató helynek, sem árucsernek, hol az egyik vesz, a másik ad, hanem fogjátok fel szigetnek — az élet zajló óceánjában, kertnek a világ sivár pusztaságában, oázisnak a hétköznapiok rettentő sivatagában, virágnak a munka zakatoló, taposó malmában, útnak az úttalan bizonytalanságban, csöndnek a zivajban, elmélyedésnek a fölszines okoskodásokban, térdhajtásnak a szellemibb élet előtt, árnyéknak a hévség ellen, nyugalomnak a fáradság nyomán, iskolának a békésebb béke tanaihoz, melynek elgondolása embereket vonz magához . . . embereket, kik megtalálták a lét értelmét és örömét, megtalálták Istent. Ámen.

Az Ur házának szeretete.

I. Krón. XXIX. 3. : „Még ennek felette, mivelhogy nékem nagy kedvem vagyon az én Istenem házához, kiváltképpen való kincsem is vagyon nékem, aranyom és ezüstöm, melyet adok az én Istenem háza szükségére, azok mellett, a melyeket szerettem a szentház számára“.

A felolvasott alapigéket a jeruzsálemi templomépítés hosszú éveket magába ölelő történetének leírásából választottam. Ez a történet méltóan a magasztos célhoz, magasztos jelenetekkel gazdag, nagyszerű kezdeményezéseket tüntet föl. Tudjuk ugyanis, hogy a zsidó nemzet Istentiszteleteinek — talán azért, mert a zsidó vallás elvet minden homályt, babonát s így istenhitének tisztaságát féltette attól is, ha majd az Istent „kézzel csinált templomokban“ kezdik imádni, — elég az, hogy még a hatalmas, de amellet hatalmasan vallásos Dávid király idejében sem volt állandó helye. Vagy legalább nem volt olyan helye, mely külső nagyszerűségével megfeleljen ama belső nagyszerűségnek, melyből az istenhit származik; nem volt olyan helye, mely szerkezetével is serkenteni tudott volna a szellem Istent elérni, — mely anyagi eszközökkel, de szellemi úton vezethetné őket nem a kinyilatkoztatásokhoz, hanem a patriarchiai kor nagy alakjainak azon lelki eredményeihez, melyek mint gondolat, mint szeretet, mint törvény, mint akarat, vagyis mint szellem valának az egyetemes szellemdicsőítői! Így keletkezik egy bennső szükség oly vallásos kultusz után, mely a vallásos érzést az eddiginél hathatósabban kielégíti, amely az isteni tisztelet eszközeit megszaportja, az örökké sovárgó

álmok régióit fényvel és világossággal tölti meg. A zsidó vallás, ha a legszélesebb néprétegeket is betölteni akarta az emberi lélek személyes reflexióinak eredményeivel: templomot kellett már építenie. A szent sátor, a zsinagoga, a mély lelki hatásokra s a belső érzék felébresztésére már szűknek bizonyult.

A nagy és bölcs király tehát elhatározta, hogy a fővárosban templomot épít. Méltót az Isten nevéhez, ki Ábrahám, Izsák és Jákób Istene; méltót a fővároshoz, mely mindenben irányítója népének; méltót a nemzethez, mely a bálványimádók közül prófétai szárnyalással emelkedett ki vallásosságban. Ezen elhatározásból kifolyólag korán megkezdte az előkészületeket. Szorgalommal és nagy választékossággal gyűjtögette az építési anyagokat; a templom ékességét emelő kincseket; elrendelte, hogy a hadviselés alkalmával a hadi zsákmánynak egyrésze is a templom javára legyen: ha a hadviselés ellentétben van a világalkotó céljaival, hadd legyenek ennek eredményei legalább összhangban. S mikor ilyenformán már temérdek arany és ezüst, réz és vas, kő- és épületfa várta az alkotás művének kezdetét, — bár uralkodói gondjai és terhei, s magas korának gyengeségei megakadályozták terve kivitelét, reá bízta fiára, a bölcsességéről híres Salamonra a templom-építés nagyszerű eszméjének megvalósítását. De nem akart meghalni minden eredmény nélkül. Nem akart távozni anélkül, hogy ne osztozzék a munka terhéből, mely mintegy nagy, komor és sötét felleg nyújtja ki kezét feléje; előszólítja tehát főembereit s azoknak jelenlétében a nemes tette való buzdítás, a példaadás céljából, a vallás iránti szeretetből kifolyólag aranyat és ezüstöt ajándékoz saját királyi vagyonából a templom falainak a beborítására, hogy az Isteni tiszteletnek külső helye is ragyogtassa fenn az Isteneszmé dicsőségét. Erről a királyi adományozásról, erről a vallásos érzelmek mélyülése érdekében tett bőkezű áldozatról tanuskodnak a vallási, mint anyagi téren egyformán gazdag, istenfélő királynak az alapigébe foglalt szavai: „még ennek felette, mivelhogy nekem nagy kedvem van az én Istenem házához, kiváltképpen való kincsem is vagyon nekem, aranyam és ezüstöm, melyet adok az én Istenem háza szükségére, azok mellett, melyeket szereztem a szentház számára“. Megható jelenet! Dicső példa nekünk és mindeneknek az eszmény megvalósítására: a kultusznak

és az életnek ez az összhangja!.. Egy életteljes kép ez annak feltűntetésére, hogy Isten, a legfőbb jónak és szépnek őre, fogalma mikép helyeződik ki tiszteletnek, szeretetnek tárgyává egy nemzet fejlődésében; miképen nyer erkölcsi tartalmat a nemzeti nagyság, mikor arra a szellem Isten legtökéletesebben felfogott napsúgára szórja ragyogó fényét... Mely ténynek alapos ismerete alapján elmélkedni fogok arról a szeretetről, mely leggyakrabban a templom iránt nyilvánul meg, de amely voltaképpen az élet nagy ellentéteinek a kiegyenlítője. Megvizsgálom, mi indítja az embert ily szeretetre a templom s Isten iránt s a szeretet miben fejeződik ki legközönségesebben s mi volna ennek a szeretetnek legméltóbb tárgyá? Figyeljete!..

Az embert a templom iránt való szeretetre indítja az igaz vallásos érzés. Az életben semmire sincs olyan nagy szüksége az embernek, mint a vallásra, melynek törvényei és parancsolatai, eszméi és igazságai a legnagyobb mértékben folynak be arra, hogy a lélekben rend és a legfelső hatásokra megfelelő képesség legyen, hogy a családokban béke és szeretet uralkodjék, hogy a társadalomban a jó és üdvös intézkedések diadalra jussanak. A vallásnak vigaszteljes ígéiből meríti Jób az élet rettentő küzdelmei közt a sorssal való kibékülés, kiengesztelődés érzetét; ezek növelik meg a léleknek azon szárnyait, melyek saskeselyük módjára fölemelik őt a magasságokba. A vallásnak bátorító szózata lesz ígévé a Jézus homlokán: „ez az én szerelmes fiam“!... a vallásnak világossága törli le a gyűlölet éjszakáját s mutatja meg a helyes irányt a damaszkusi úton, melyet az életben követni kell. Egy szóval, nem juthat az ember oly körülmények közé, hogy a vallás vigasztaló igazságainak és igaz vigasztalásainak valami hasznát ne venné. Legyen szegény vagy gazdag, legyen boldog vagy szerencsétlen, a vallásos világfelfogásból veszi a legjobb tanácsokat arra, hogy minek tekintse helyzetét; — a reményekben csatlakozhatunk, javaink elpusztulhatnak, egészségünk martaléka lehet a pusztító betegségeknek; barátaink hűtlenné lehetnek: de a vallás soha meg nem csal, sőt a legnagyobb bajok idején mutatja meg leginkább hasznát, értékét. Ezekből a tapasztalatokból származik az emberi lélekben — egyebek mellett — az az érzés, melynek igazságában, hűségében leginkább megbízhatik, amely soha tévútra nem vezérli:

az igaz vallásos érzés! Ilyen tapasztalatok ébresztették Jézus lelkében is azt a mély vallásosságot, amelyből magasztos elhivatásához az erőt, az erélyt és kitartást merítette; mert jól láthatta, tökéletes lelke jól megérezte, hogy az élet csak pillanatnyi élet, hogy a földi jelenségekben nincsen állandó boldogság; azok magukon viselik a változás bélyegét. Egyesegyedül vallásos érzetében bizott, mely azt sugallta, hogy annak jegyében az élet jól van berendezve, hogy annak vezetésében Isten diadalra viszi az ő igaz ügyét. Ezért teszi mindeneknek elejébe a hitet, a vallásos érzést, midőn így szól: „Keressétek az Istennek országát és annak igazságait s mindenek megadatnak néktek!” Maga Dávid király egy nemzetnek volt ura, hatalom volt kezében, s mégis többször emlegeti az Istenben való bizalmat az élet javának, mint a királyi hatalmat; mert érezte, hogy a legnagyobbra őt vallásos érzése tanította, nevét dicsőséggel, ékes koronával vallása koszoruzta meg. S ha már most mi is ugyanezt tapasztaljuk; hogyha boldogságunkhoz a vallás adja az alapot, hogyha szerencsétlenségünkben a vallás adja a menedéket, szóval, hogyha mi magunkon is tapasztaljuk, hogy a vallásos érzés egy belső élmény, mely létjogát magában az életben, az élet mostani szerkezetében bírja, és hogy a vallásos érzésnek forrása maga az életösztön, mely arra mutat, hogy van valami, ami kívül esik az elvont spekulációk körén: mi természetesebb, minthogy azt a helyet, mely bennünk ezt a vallásos érzést fejleszti, ápolja és melegengeti — a templomot mindenek felett szeretjük. S olyan időben, mikor az emberiség nagyrésze attól a betegségtől lett életunt, melyet az érzéki világ túlnagy istenítése termelt: mi természetesebb, minthogy a kiábrándulások az ember figyelmét olyan hely felé fordítják, mely a haladásban bölcsességet, az életuntságban tanácsot, a küzdelmek közt erőt és bátorítást nyújt és biztosít. Ilyen körülmények jelölik ki a templomok helyét.

De lássuk már, miben nyilvánul ez a templomszeretet? Ennél a kérdésnél, igen helyesen, minden ember a templom gyakorlására gondol. És valóban úgy is van. Aki a templomot szereti, örömmel látogatja meg azt a helyet, ahol ő a legfelsőbb lényel társaloghat s magának lelki táplálékot szerezhet. Bizony megáll az a tapasztalat, hogy a templom látogatásából a vallásos érzésre is

lehet következtetnünk. Viszont ebből következik az is, hogy akinek szívében az istenhit élően van jelen, akinek vallásossága nem forma — tartalom nélkül, nem máz — belső valóság nélkül, hanem liúktető élet, erős vágy jóban való tökéletesedésre egész az üdvösségig . . . s aki ép' azért látogatja a szenthelyet buzgón és gyakran, — az ilyen ember azt is óhajtja, hogy az a hely, hová lelki éhségének és szomjuságának kielégítéséért, Istennel való társalkodásért, — bánatára enyhülésért, vagy boldogságára az állandóság áldásáért zarándokol: az a hely bírjon a rend és a szépség, a külső alkat és belső szükség mindazon kellékeivel, melyek méltók az Isten házához, méltók a vallás dicsőségéhez, méltók az emberben rejlő vallásos érzés tiszta fenenségéhez. A hívő ember nem elégszik meg azzal, hogy Istennek van elég dicső temploma a természetben föl a csillagokig . . . hogy temploma neki a föld az ő világával, temploma az ég az ő fénylő csillagaival . . . templomot épít vallásos érzésének egyesítésére, a legigazabb szellemi hatások eszközlésére önmaga is. A vallásos érzelem túlaradó folyamat s így nem elégszik meg az egyszerű szeretet vagy a jámbor óhajtás nyilvánításával, hanem erejével fárad, lelkesedésének árjával küzd, életbőségével áldoz is arra, hogy a templom valóban Istennek háza legyen. Dávid nemcsak zsoltárokat énekelt, hanem tett és áldozott is az Isten dicsőségére. Nemcsak királyilag érzett és gondoskodott az Úr házának megépítéséről, hanem mindent megtett annak ragyogó fényben állásáért is. És éppen ez az, ami a vallások történetében a legelső helyre emelte amaz érzést, mely a szívről a templomra, a templomról a nemes cselekedetek egész végtelen sorozatára szállt. Ez az érzés az, mely legtöbb erőt fejtett ki a haladás érdekében; ez az érzés az, mely templomokat emelt a civilizáció folyamában, ez az érzés az, mely áldozott emberfeletti célokért, mely felékesítette a templomok falait nem arannyal és ezüsttel, hanem fénylő ragyogással a világ komor ábrázatában . . . Mutassatok nekem még egy olyan érzést, mely nem szó-épületekben építi az emberiség boldogságát, hanem templom építésében s akkor megengedem, hogy elhanyagoljátok a templomot! Mutassatok nekem még egy olyan érzést, mely kímunkálva hozzá foghatóan terjeszti az új evangélium szellemét, mely csak félannyira szolgálja a nevelés, a javulás, a megtérés

vagy újjászületés céljait, a kötelességek tanítását, az emberek szeretetét, mint a *vallásos* érzés, s akkor megengedem, hogy elhanyagoljátok a templomot. Mutassatok nekem még egy olyan érzést, mely annyira közösségbe tudja szervezni a külön természetű, külön felfogású, külön érdekű embert, mely annyira harmóniává tudja egyeztetni az élet zenebonáit, sértő ellentéteit, mint a *vallásos* érzés, s akkor megengedem, hogy elhanyagoljátok a templomot.

Nincs, nincs érzés ai! mely a *vallásos* érzésnek konkurenciát tudna csinálni, s mely mindnyájunknak, életünknek és ideáljainknak akkora lendületet tudna biztosítani! Csak az igazi *vallásos* érzés képes mindazon erőket kibontani, amelyek az önfeláldozáshoz és emberszeretethez vezetnek. Csak az igazi *vallásos* érzés képes kiegyenlíteni ma azokat az összeütközéseket, melyekbe az embert az avult intézmények tekintélye és rohanó természettudományok sodorták. Nem engedjük detronizálni tehát *vallásos* érzésünket! Nem engedjük, hogy más vezető legyen a társadalmi életben, az igazi *vallás-erkölcsi* szellemnél! Értsük meg jól! A munka, az ipar, a kereskedés irányítását hadd végezzék el a természettudományok, azok is végezhetik, de a legszebb és legtökéletesebb erényeknek az egymás nyomába lépő nemzedékek által való szaporítását, tényésztését és továbbítását, tökéletesebb, szebb és istenien nagy szerűbb folytatását én a *vallástól*, a haladás szellemével telített, a szeretet evangéliumától békés jellegű *vallásomtól* várom... Ez az érzés bennem szeretetet szül, a szeretet tettvágyat, a tettvágy alkotásokat... alkotásokat az Isten dicsőségére! Mert a szeretet azért végtelen, hogy végtelen tárgyakra sóvárogjon s hozzá méltó tárgyat csak akkor talál, mikor megtalálta az Istent, kinek képére formálja meg az egész világot! Más szóval: így leszen az ember kezének épületéből — az Úr háza! Az Úr temploma, szentház, mely dicsőséget termel ki — a haladás javára! Úgy legyen!
Ámen.

Krisztus és az élet nagyobb sikere.

II. Mózes III : 2. „— ime a csipkebokor ég vala, de a csipkebokor meg nem emésztetik vala.“

Egni és meg nem emésztődni! ez az élet! Bírni azon elemekkel, melyek a fizikai élet alkotó részei, melyek midőn bennünk is összeverődnek és szétválnak, összetalálkoznak és elváltoznak, hatásokat idéznek elő és amelyek rajtunk kívül is hatnak a levegőben, a vízben, a napsugárban, — s virágzást és lombfakulást, mozgást és pihenést, virágot a síron, csillagot az égen varázsolnak elénk, ez a fizikai élet. És a mi egész zárt egyéniségünk, a mi egész formánk, a mi testünk csak egy gyűjtőpontja ennek az egész életfolyamatnak, ennek az elemcsatának, mely fölöttünk messze, alattunk mélyen, mibennünk és rajtunk kívül forr, zajlik, viharzik. És a mi élet mibennünk, az addig élet, míg egybe lobban bennünk is az életerő olyan erővel, amelyek egykor nem fognak már lángolni bennünk, hanem lobogni fognak másokban s életerővel legfőlebb sírunk göröngyeit lángolják körül. Igen! Égni és elégni, felemésztődni és önmagunkra nézve megszűnni . . . ez a testi halál!

És most fordítsuk tekintetünket a lelki élet felé! Itt is lángolással, az érzés és gondolatvilágban szintén égéssel találkozunk. Nincs is szó itt már többé arról, hogy lángok gyúlnak ki, hogy tűzben égünk egyik vagy másik alkalommal. Itt már az élet maga egy magával ragadó tűzfolyam, egy mindenütt jelenlevő tőzoszlop, vérvörös tűztenger, egy folyton égő horebi csipkebokor. Itt már az igazi élet olyan, mint a színes naplángokban fürdő virágos kert.

Itt a prófétai álmok, látomások nyílnak, itt a lelki viharok kelnek lángszárnyra. Itt már az ember tud igazán élni, tud teremteni, tud fellobogni, vagy elhamvadni. Itt már az ember érzi, mint ízzik az élet mozgató ereje, mikép fénylik az elme bölcsessége, mikép álmodik az ember bele a világba, szép színes álmokat, mikép lesz hangulatunk, vagy mikép kerülünk bele a lélek sötét zónáiba? Így lesz a mi lelki életünk! Mert ne higyjétek, hogy ez valami adott forma, melybe beleszületünk, valami megállapított keret, melynek aztán mi tartalmat szerzünk. Egy gyűjtő pontja vagyunk mi itt is a világfolyamatnak; benyomásaink messze száguldoznak, mielőtt részeikre bonthatnók, odavannak, mielőtt loboghatnánk. Az örökké folyó élet folyamaton egyetlen kicsiny virágos sajkává, az élet lángolásban egyetlen bolygó tűzzé, a végtelen távlatban — egyetlen égő csipkebokorra, — célok küzdelmében egyetlen élet feladattá, energiák örök csatájában egyetlen csodaforrásává változik, sűrűsödik a valóság életünkben. Vagyunk, mert bennünk van a lélek örök erős várának kulcsa, vagyunk, mert bennünk is foly az életelemeknek állandó csatája, bántó és harmonikus egybeszövődése, kiegyenlítődése és összebonyolódása. És mikor az emberben összeomlott a lélek, mikor a lélek az eszmével egy lángban égni, a gondolatszárnyalással együtt száguldozni, az érzésekkel egybe lobogni nem képes: ez már a lelki halál. Ott megállt az élet érverése. Ott már az élet ellentmond a létezési elvnek, ott kép nem vetődik a falra, ott a szín nem színes, ott a láng nem lángol, ott az élet az élet tragédiájává lett. Hiába születnek ott új hangok, új vágyak és új törekvések, új küzdelmek és új jogok, hiába nőnek, növekednek mind nagyobbra, mind viharosabbra, ha mi velük együtt élni, velük együtt lobogni nem tanultunk, nem tudunk, ha mi a folytonos újjáalakulás gyönyörét nem érezzük.

Hogyan lehetek én tehát igazi élővé? Hogyan vehetem az életfolyamatból a legszínesebb hullámot, a legteljesebb erőt, a legnagyobb értéket, a legtisztább hangot, a legmagávalragadóbb érzést? ... Hogyan állhatok az életben, hogy az élet eleven áradata rajtam is keresztül törjön, hogy állíthatom be önlelkemet azon állapotba, hogy nekem mindig a legfelsőbbrendűbb jót termelje ki, azon gyűjtő-pontra, ahol a legnagyobb életerő a legtisztább valósággá lobban ki lelkemből? ... Mert hiszen az életteljességre el-

jutni, a legtökéletesebb emberi, azaz krisztusi életet élni, vagyis mindig az erős, gyémántos lángban égni, örökké a Krisztus lelki érzéseiben lobogni, csak ez lehet az élet legnagyobb sikere. Erre vár feleletet a világ a keresztény vallástól már kétezer éve. Kereszük tehát a kérdés megoldását! . . .

*

— Az Istennek szolgálata, az Isten akaratának akarása, vagyis a vallás sohasem tudott meglenni tűz nélkül. Az áldozatok, az isteni tiszteletnek ezek a kezdetleges formái, tűz által vitettek végbe. Mikor az Isten kijelenti Mózesnek, a maga tiszteletének külső formáját, tűz száll le az égből az áldozat megemésztésére, mely tüzet azután szüntelen táplálnia kellett a papoknak, hogy soha ki ne aludják. Ez a szent tűz az Úr népe oltárán mindenkor lobogott. Sőt az Ábel áldozatjától kezdve az Ilyés tűzesszekeréig a mennybe emelkedésnek, az Istenhez való emelkedésnek volt hahatós eszköze a tűz . . . S még Jézus is így szól: „Tüzet bocsátani jöttem a világra“. Mit hallva, nem egy keresztény kérdi magában: Óh szelid Idvezítőnk, hát te új Faeton akarsz e lenni, hogy lángba borítsad a világot? Vagy már téged is megszállt a kor beteg lelke, hogy olyan akarsz lenni, mint azok a hatalmasok, kik ágyuknak tüze által a világot temették hamuba? Vulkánja a földnek akarsz-e lenni, hogy kénköves lánggal emésztess meg a mi világunkat? . . . Jézusnak tüze az életláng s a mi a tűz volt az áldozatokban, az szerinte a buzgóság a lelkekben. Ilyen tüzet bocsátani jött a világra. Tüzet, mely mintegy más világi fénynek napsúgara a Krisztus, új világol jelentő életéből áradt szét a világrészek szívébe. Tüzet bocsátani jött ő, mely felemésztette őt magát is s azután annyi martirokat, de felemésztette aztán a világi hatalmak túlsúlyát is, felemésztette a gyűlölet várfalait is. Ilyen tüze volt a kereszténységnek. Naponként növekedett a lelkek számának gyarapodásával. Csodákat produkált a jótékonyság terén és az irgalmaságban. Ez a művelődési tűzhely világosította meg Európát, ez oszlatta el a pogány éjszakát, a babonák fellegeit. Ez az új világ, ez az új világközpont a mostani művelődésben is követeli jogait, a krisztusi élet egy új, talán még az eddiginél is nagyszerűbb formáját sejtetve meg. Vagy ki ne érezné, hogy a jobb világ, a tö-

kéleletesebb társadalom, a szeretetteljesebb ember mind a mi életnyilvánulásunk tökéleletesebb formáival van válhatatlan kapcsolatban? Ki ne érezné, hogy valamennyi eszme és gondolat az életfeljavítás keretébe tartozik s vonatkozása mindenkinek megvan a keblünkben lobogó életlánggal? . . . Bizony úgy van! . . . Barlangok mélyében fázódnánk, rettentő útvesztőkön tévelyegnénk, lobogó máglyatüzek mellett hevítenők fel didergő tagjainkat, ha az isteni ideálok iránti örök vágyódás krisztusi lángját ott nem rejtegetnők a lelkünk mélyében. A Krisztus neve nem üres hang nekünk, mely csak szavakban nyer visszhangot. Az ő neve mögött mind nagyszerűbb művelődés-történelmi átalakulások állanak. Az életnek új tünetei az ő szellemétől gazdagúltan lépnek elénk. Belőle, mint eleven kályhából az élet-tökéletesség árad széjjel, mint valami távoli láng jelenik meg képzeletben ő, hogy magával ragadjon s felolvadjunk benne. A vallásos hívek körülte egy álmodozó, de mindennél forróbb érzésnek a szolgálatában töltik életüket. Ezért tekintjük a krisztus-követőinek életét nagyszerűbbnek, melegebbnek a többiekénél. Krisztusban egy távoli, egy most készülő nagyszerű világ lángja ég, amelyenről még nem is álmodott az emberiség. S mikor lelkéből és szelleméből ama kulturális tavasz foszlánya kél, irgalom, forróság, tűz és világosság hull ránk, mikor énekelni kezd lelkünkben: ünnep az ránk nézve, tiszta tüzek szent lángja, melyben égünk és meg nem emésztetünk.

Csakhogy a Krisztus *tűzét* még nem használta ki soha teljesen az emberiség. Igazságait elfogadta, de színvonalát meg se közelítette. Érverésének accentusait meghallotta, de a lüktető élet elevenségben messze mögötte maradt. Uralkodni uralkodik, de nem az ő lángja képezi életünk hajtó erejét.

Pedig az emberiség magával tenne jót, ha szellemi emelkedésben keresné meg útját, melyre őt az evangélium tanításai irányították. S a helyett mit látunk? . . .

A mozdulatlan társadalom nem tűr meg semmiféle emelkedést, semmiféle életlángolást. Holott diadallal kellene kíséren minden egyes mozgást, mely a semmiből lesz valamivé, s mely az élet kilángolásainak hű kísérője. A vallásos életben is minduntalan szokásokat öltünk magunkra. A mit sokan tesznek, az a helyes, szép és életszerű. Holott a vallás nem szám, hanem az életérzés

meggyorsítása, s a mit a vallás neve alatt olyan sokan ünnepe-
nek, az csak felekezeti zaj vagy feltűnés, melyekben a vallás lé-
nyege nincs. Elvagyunk telve büszkeséggel haladásunktól, ember-
szeretetüinktől, felvilágosodásunktól és szabadságunktól s azt
mondják sokan: nem kell vallás!... Holott a mig a nyomor jaj-
veszékel, s a szenvedések panasza zúg mindenfelől, háború füstje
feketíti be a kultura naparcát, s gyűlölet bosszúja ég lánggal a
szemekben: a mi egész életberendezésünk csak jól *párnázott ajtó*,
melyen nem hatol át az életzaj; *Potemkin falu*, melyen túl az élet
a maga nyers törvényeivel örvénylik, világunk csak festett világ,
— hol magunknak, a magunk izléseinek megfelelően mulatni vá-
gyunk, de ahol nincs egy hang, mely fölhangolna, nincs egy szó,
mely feltüzelne az igaz élet iránt... Mennyi hatalmas fellendülés,
hány ragyogó lehetőség vész el itt egy ilyen világban az életre
nézve. Hányan mulnak el itt anélkül, hogy eszmék lángjában ég-
tek. Hányan alszanak ébren az éjszaka előtt, hányan fagynak meg
a tél közeledése nélkül, halnak meg, mielőtt éltek volna?... Az
élet fennállása tűzben tartja a lelket mindenkor. A vallásos élet is
mely az életnek szebb, tisztább, életteljesebb érveréseit jelenti, nem
hogy kialudnék a jobb lelkekben a vallástalanság láttára, hanem
lázias tevékenységgé fokozza erejét, tűzláנגgá melegségét. Ha mind-
járt csak a kevesek lelkében ég, úgy sem marad meg lobogtatla-
nul. Ha a jónak és tökéletesnek rajongó álma, buzgó áhitata vagy
szenvedélyes szeretete: úgy se lobog csak ritkán, mint az üstökös
láng, eltölti a szíveket várakozással, el tevékenységgel, mint a
Krisztus a kort... Ha pedig életbölcesség az a krisztusi láng,
úgy benne valóban égni és lelkesedni kell! Meg kell kezdeni a
lelki jégkorszak elleni küzdelmet. A hitet tiszta meggyőződéssé
kell változtatni, mert csak annak van lobogó lángja. Az életet pedig
lángolássá, mert siker csak a jónak hitteljes győzelmi mámorából,
a szépnek tökéletes éhszomjuságából, az igaznak halhatatlan vá-
gyódásából fakad... Mint a természetben valaminek a felmelegi-
tésére csak annyi szükség, hogy a tűzhöz közelebb vitessék, ne-
künk is csak annyi kell: *menjünk közelebb Krisztushoz*... Vizs-
gáljuk meg milyen forróság volt az ő lelkében, midőn a vallásért
még élete sem volt drága, majd megszegyenülésünkre lesz a val-
lástalanság hidege. Az ifju Themistoklesz látva a Miltiadesz győ-

zelmi oszlopait, ez a látás lángot gyújt szívében és mi mikor látjuk Krisztusnak oly sok győzelmeit, vajjon maradhatunk-e még láng nélkül? Mikor tudjuk, hogy annyian és annyian a Krisztus nemes példájában, a lélek fejlesztés, növelés szent munkájában találták meg életük egyetlen célját és boldogságát, lemondással, önfeláldozással éleszték a világ tűzét, szóval Krisztus erényeivel irtak költészetet minékünk: vajjon nem melegednek e ettől mindazok, kiknek a vallás csak köpenyeg, kik nem is közelítenek a templomhoz? . . . Bizony úgy van ez! . . . Az élet lángolóvá tételére sokat tehet a templom is, a biblia is, a szónok is, az igehirdetés is, de tehet ezen kívül a hívő is. Az emberek az egymás példája által nyernek buzdítást. A lélek-fagyás ellen is sokat teszen, ha egyesek világossága fénylik a sokaság előtt, ha egyesek buzgalma mind több meleget, több életlángolást akar a tömegben. Mint a természeti elemek közt a testnek hőfoka megnövekszik a vegyítés és elegyítés által: a lelki elemekkel is így kell hogy legyen. Lehet ugyan vitatkozni felette, mi lenne akkor, ha a hitvallások kiegyeztetnének, a dogmák összevegyítettének, de az az én felfogásom szerint nem is oly veszedelmes, a mint gondoljuk. Egyik felekezeti vallása nagyobb lángra lobbantaná a másikat, egyik nagyobb tüze felforrálná a másiknak légymelegségét. A miből a türelemnek is, az életlángolásnak is csak haszna lenne, mert mikor azt látnók, hogy némelyek lángolóbbak, mint mi, gyalázatnak tartanók leghátul maradni.

Hadd lássák mások tehát úgy, hogy a vallásnak kicsiny pislá fénye csak ideig óráig lobog, mi lobogtassuk meg a családi hájlékban és műhelyben, mint az életnek új mene, tekel, fáreszét. Lobogtassuk be a családi tűzhely fehér falára, lobogtassuk föl a munkások sáppadt homlokára. Lobogtassunk fényt az élet sötét oduiba, hol az emberiség egyik része fázik és éhezik. Lobogtassunk meleget, hol az élet véres igazságtalanságai miatt karddal verik szét a jogokért lázadó tömeget! . . . Lobogtassuk be az élet lehelletét az agyaglábú bálványkolosszusok hézagaiba, hol kényszerű meghajlásra görbitik a lelket az áltekingintély előtt. És lobogtassuk be a tetsz-élet sirkeresztjei közé, hol a halál birodalma van, hol alszik, pihen az élet, semmisem háborgatja. Csak ne legyünk test, lélek nélkül, ne legyünk élet, élet-láng nélkül. Legyen

hideg tél, dermedztő fagy másutt, de ne legyen fagyos tél a mi lelkünkben soha . . . legyen ott a Hóreb csipkebokra! éljen bennünk az élet aranyfája, mely megnyilatkoztatja a hitet, a lélek titkos rejtelseit, élet-lángot terem, tisztító-tűzet gyújt s előmozdítja az életnek sebesebb érütéseit . . . Úgy legyen! Ámen.
